

Az első egyetemi diákegység-szervezet (1940–1944)

Bevezetés

Az az időszak, amit a következőkben tárgyalunk, Szent-Györgyi Albert szegedi pályafutásának egy rövid szakaszát foglalja magába. A szervezet születése a rektori ciklus időszakában történt (1940/41-ben), ezután a viharok és átalakulás időszaka következett, de a szervezet egészen a világháború végéig működött. A diákegység-mozgalom szervezete egy adott intézményen belül született meg, ilyen módon lokális szintűnek, akár partikulárisnak is feltételezhetnénk, ám tevékenységében számos módon érintkezett a történelem viharaiival, reflektált a történelmi „életvilágra”, és hatókörében, illetve hatásában messze túlmutatott az intézményi mikrovilágok megrajzolta campus-szubkultúrán.

Ez az időszak rendkívül érdekes úgy az egyetem és ifjúsága, mint Szeged városa történetében, amikor is egészen magas eszmei szépségű történetek és a mély drámai történetek egy időben zajlottak le. A történelem azon ritka pillanatainak egyike, amikor a fiatalok a történelem forgószínpadának szereplőivé váltak, és ezzel a történelem viharai alá is kerültek. Erről is szól ez a fejezet, amely nemcsak Szent-Györgyi Albert a humanista, az egyetemvezető, a Nobel-díjas tudós, a mentor-tanár, hanem az egykori egyetemi hallgatók, egyetemi polgárok emléke előtt is tisztelni kíván.

Szeged belvárosa az egyetem épületével (Fotó Kószó István, 1936)

A fejezetben e szervezet kapcsán a felsőoktatás autonómiájának kérdését, a hallgatók demokratikus cselekménymintáinak kérdését járjuk körbe. Hangsúlyozzuk, hogy az egyetemeknek egy sajátos mikroklímája van⁵⁸, benne a hallgatói öntevékenység formáival és aktivitásaival. Mint látni fogjuk – ez az ifjúsági aktivitás (a szervezet létrehozása és működtetése) Szent-Györgyi Albert rektori vezetése alatt, mentori szerepvállalása mellett jelent meg először egyetemi léptékben, ugyanakkor az aktivitásokat koordináló, szervező, irányító szervezet „üzemeltetése” alulról építkező módon, demokratikus cselekvésminták alapján valósult meg.

E részben az egykori egyetemi polgárok világába teszünk időutazást. Ezt az életvilágot úgy is nevezzük, hogy ez a campus-lét időszak, az egyetemi életszakasz, amely alatt az ifjú egyetemi polgárok ott élnek a campusban. A hallgatói öntevékenység kérdéskörét ele-

⁵⁸ Kozma 2004.; Bär 2004.

mezzük a szegedi diákegység szervezetének esetében és ebben Szent-Györgyi Albert szerepét, hatását. *Juventus ventus!* – az antikvitás korától tudjuk, hogy a fiatalság szél. Milyen lehet ez a szél? Pusztító, orkán-jellegű, viharos, jeges, rideg, fagyot hozó. De ugyanakkor lehet játszi-könnyedségű és szabad, boldog, friss fuvallat is. A korabeli dokumentumok, sajtóanyagok, oral-history interjúk, illetve maga Szent-Györgyi Albert nyilatkozatai, visszaemlékezései – amiből majd idézni fogunk néhányszor – azt bizonyítják, hogy Szent-Györgyi Albert erőforrásként tekintett az ifjúságra. Ezen habitus mélyebb megismerése végett fontos adalék Szent-Györgyi televíziós nyilatkozata, melyben az angol riporter kérdésére így vall tudományos pályájának kezdeteiről: *„Fiatal koromban nagyon lassú észjárású voltam, és a családom amiatt aggódott, hogy idióta vagyok. Elég későn kezdtem érni. A nagybátyám, aki a családom meghatározó alakja volt, és emellett jól ismert tudós volt, ellenkezett a legjobban, amikor elmondtam, hogy tudós pályára akarok lépni. Később aztán megenyhült és beleegyezett abba, hogy kozmetikát tanuljak. Amikor aztán előrébb léptem, hozzájárult, hogy fogorvos legyek. Még később pedig már ő is nagyon sokra tartott, és azt mondta, lehetnék proktológus. Neki ugyanis aranyere volt, ezért érdeklődött a test ezen része iránt. Így amikor egyetemre mentem, és megkezdtem a kutatást, a végbélnyílás felépítése lett a szakterületem. Hogy úgy mondjam, rossz végén fogtam meg a tudományt.”*⁵⁹ E vallomás – úgy gondolom – nemcsak Szent-Györgyi Albert tudós nagyságára és szabad szellemére utal, hanem szarkasztikus humorára is, amelyek összessége sok esetben, a rendkívül elszomorító események közepette is tovább tudta lendíteni őt magát a pályafutása során, illetve az akkor Szegeden születő egyetemi hallgatói mozgalmat támogató tevékenysége során is.

Mint a kötet bevezető tanulmányában olvashattuk, az ifjúságkutatás a fiatalok döntésekbe való bevonásának, az úgynevezett aktív participációnak a témakörét a demokrácia, a demokratikus működés fokmérőjeként kezeli. Ebben az értelemben egy négy lépcsőfokból álló tipológiát alkalmazunk arra, hogy a fiataloknak a döntésekbe való bevonása, mármint a lehetőségük arra, hogy a saját magukra vonatkozó döntéseket meghozzák, milyen komolyan ke-

⁵⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=DKfssOAGFcY> Utolsó letöltés: 2019.05.10.

rül figyelembe vételre a felnőtt világ szempontjából.⁶⁰ A legteljesebb bevonódási lépcsőfok, tehát a legteljesebb participáció, amikor a fiatalok, a kezdeményezéseikbe és a döntéseik a végrehajtásába bevonják a felnőtteket, és a felnőttek aktívan, támogatólag be is kapcsolódnak. Mint látni fogjuk, hogy az egyetem polgárai ebben az időszakban, Szent-Györgyi Albert rektori iránymutatása eredményeként a legfelső lépcsőfokon, a legszélesebb bevonódási szinten indították el az egyetemi ifjúsági mozgalmat.⁶¹ Ebben Szent-Györgyi „védőernyő-szerepe” óriási volt! Erre utal az is, hogy a hallgatóság lapjában, a Szegedi Híd 1941. májusi számában Halasy-Nagy József egyetemi tanár a néhány hónapja létrejött Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzeI) megszületéséről írva a jövőre nézve reményét fejezte ki, hogy „a kertész, aki elültette ezt a nemes magot, továbbra is törődni fog vele, és gondozásával mellette fog maradni akkor is, ha ez már nem lesz hivatalos tiszte és kötelessége.”⁶² Halasy-Nagy professzor úgy vélte, hogy „egyetemünk sorának alakulása nagy mértében függ ennek a példaadó kezdeményezésnek sikerétől.”⁶³

A Szegedi Új Nemzedék híre a rektorválasztásról 1940. október 30.

⁶⁰ Arnstein 1969: 216–224; illetve Hart, Roger (1992): *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. UNICEF

⁶¹ „A szervezkedés a diákság köréből indult ki és az egyetem tanáraival karöltve kell megvalósítani. A cél, hogy az ifjúság problémáit megértő, gerinces művelt magyar embertípus alakuljon ki.” – nyilatkozta Szent-Györgyi az MTI-nek Pécsen 1941. március 18-án tartott előadásakor. SzN 1941. március 19. 3.

⁶² SzH 1941. május. 5.

⁶³ Uo.

A szervezet születése

Szent-Györgyi Albertet 1940. október 24-én választották az egyetem rektorává. És mint a hivatalát elfoglaló rektor az első idejét arra szánta, hogy áttekintette, az egyetem világában milyen ifjúsági szervezetek találhatók. Arra a meglepő felismerésre jutott, hogy a szegedi egyetemen, a Horthy Miklós Tudományegyetemen olyan ifjúsági szervezetek vannak, amelyeket nem diákok, hanem öszülő halántékú „vezérek” irányítanak és a tagságuk nagy része sem egyetemi hallgató. Sőt, felülről, kívülről, Budapestről szervezett, politikai irányítás alatt állnak. Ezután Szent-Györgyi Albert felkérte Polner Ödönt, az egyetem jogászprofesszorát, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem volt rektorát (1918/19), vizsgálja meg azt a kérdést, hogy az újonnan elinduló egyetem, már az alapítás státuszából adódóan, milyen változásokra ad lehetőséget az egyetemi ifjúsági szervezetek kérdéskörében. Polner Ödön arra jutott, hogy maga az a tény, hogy a Horthy Miklós Tudományegyetem működése elindult Szegeden, illetve az, hogy a korábbi egyetem visszatért Kolozsvárra, ez a szegedi egyetemen a korábbi egyetemi szervezetek tulajdonképpeni megszűnését jelenti és ez új egyetemi ifjúsági szervezet megalapításának lehetőségét is hordozza.⁶⁴

Polner Ödön határozata és vizsgálata közben született meg az a törvény, december 11-én (18-án pedig a felsőház által is elfogadva), amely a felsőoktatás autonómiáját korlátozó módon, négy pontban miniszteri hatáskörbe vont bizonyos oktatáspolitikai kérdéseket. Miniszteri jogkörökké váltak az egyetemekre és főiskolákra felvehető hallgatók számának meghatározása, a felvétel alapvető politikai, erkölcsi feltételeinek meghatározása, a diákjóléti gondozás központi megszervezésének felügyelete, az egyetemi és főiskolai egyesületek főfelügyelete, továbbá miniszteri jog része lett meghatározni, hogy a hallgató milyen feltételek mellett lehet tagja olyan egyesületnek, amely nem áll egyetemi vagy főiskolai hatóság alatt. Minket itt az utolsó két tényező érint. Polner professzor vizsgálati eredménye mellett ez a törvénymódosítás adta az indítószik-

⁶⁴ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 389/1940-41

rát ahhoz, hogy a hallgatók, a rektor támogatásával a szegedi egyetemi diákegység létrehozásának haladéktalanul nekifogjanak. December 13-a az a történeti dátum, amikor tíz órakor kiadott rektori utasítással 11 órára a Szukováthy téri, a mai Ady téri Auditorium Maximumba összehívta az egyetem hallgatóságát és elmondta programbeszédét a szegedi diákegység szükségességéről.

Az egyetem épülete a Szukováthy téren (ma: Ady tér)

Szent-Györgyi Albert hallgatók között

Szent-Györgyi Albertet idézzük: „Ezen az egyetemen új hangulat van kialakulóban, az egyetemi katedra lépcsője ezentúl nem választja majd el a professzort és tanítványt egymástól. Meg szeretném próbálni a mi egyetemünk ifjúságát egy egységbe tömöríteni. Az első célom és feladatom, hogy az egyetem legyen az ifjúságé és az ifjúság az egyetemé. Mint hazafinak célom: az ifjúságnak megadni a lehetőségeket a teljes lelki kifejlődésre, mert az egyetemi polgár első hazafias kötelessége a teljes áttekintésű műveltség megszervezése. A kor hibája, hogy nem embereket, hanem tömegeket képez, éppen ezért kell emberebb emberré tenni önmagunkat. Ehhez legrövidebb úton a felelősségtudat kialakításával juthatunk közelebb, tehát az egyetem vezetésében is szerepet szeretnék adni az ifjúságnak. Mert az eddigi diákélet szegényes volt, hiszen pesti érdekképviseltek próbálták megszervezni az ifjúságot, ez persze lehetetlen vállalkozás volt. Az új diákegység senki ellen sem akar fordulni, világnézetet sem akar ráoktrojálni az ifjúságra.”⁶⁵

A Délmagyarország tudósításából – ehhez egy másik adalékként – szintén Szent-Györgyit idézzük. „Öntudatos diákságot szeretnék, amely helyet kaphat az egyetem vezetésében, amely felelősségteljes emberré tudja nevelni magát, amely egyéniséggé válik. Ez a diákság hazafias kötelessége: így kell értelmeznie a diákságnak a hazafiság fogalmát. Egyéniséggé kell nevelni magát, hogy művelt, gerinces, egész ember legyen, mert a korok hibája, hogy nem embert, hanem tömeget nevel, amelyet egy-egy jelszóval bármilyen irányban el lehet téríteni és fel lehet használni. Ezért van szükség a diákegység megteremtésére – mondotta a továbbiakban a rektor –, hogy széthúzó és sok irányban szerteágazó egyesületek helyett olyan közösség jöjjön létre, amelyben módja van az ifjúságnak megteremtenie azokat a lehetőségeket, amelyek az egyetemen kívüli továbbképzésben, klubéletben és minden egyéb vonatkozásban azt a célt szolgálják, hogy egyéniség, ember váljék a diákból. Ez eddig nem volt. Bizonyos érdekképviselőket létesítettek ugyan Budapesten, ezek azonban nem tudják intézni, nem tudják megoldani a vidéki problémákat.”⁶⁶

⁶⁵ SzN 1940. december 14. 5.

⁶⁶ DM 1940. december 14. 3.

Az esemény után a szélső jobboldal részéről azonnal támadás indult Szent-Györgyi ellen, amely egyfajta támadás-sorozattá dagadva tulajdonképpen végigkísérte az egész tanévet. A már említett Polner-féle vizsgálat eredményeire utalt fentebb Szent-Györgyi, mikor a Budapestről irányított ifjúsági szervezetről beszélt. Ez az utalás tulajdonképpen a Turul Szövetségre vonatkozott.

Az Egyetemi Tanács e kérdést határozat útján szabályozta, mely értelmében 1940. december 18-án Szent-Györgyi rektori hirdetményt⁶⁷ adott ki, amely meghatározta, hogy olyan egyesületnek, amely „*vezetősége nem áll egyetemi fennhatóság alatt (Turul és tagozatai – Csaba, Rákóczi, Árpád, Emericana, Bethlen Gábor Kör, Luther Kör stb.) egyetemi hallgató csakis a Tanács engedélyével lehet tagja.*” Ez alól kivételt képeztek – és tagságukat megtarthatták – azon hallgatók, akik a Horthy Miklós Tudományegyetem megalakulása előtt létesítettek tagsági viszonyt. A határozat szerint az ilyen „külső” szerveződésbe belépni szándékozók ehhez kötelesek voltak a Tanács engedélyét kérni, melynek hiányában „*ily egyesületbe való belépés fegyelmi eljárást von maga után.*”

Mindennek következtében a Turul Szövetség sajtótermékében a Szegedi Új Nemzedékben megindult a támadás Szent-Györgyi Albert és a szegedi diákegység ellen. E támadás alapját egy másik esemény erősítette fel, melyben Szent-Györgyi kinyilvánította elkötelezettségét a kirekesztés-mentes diákegység szervezet mellett. A Turul Szövetség vezetői, Fitos Vilmos országos vezér, Babiczky Ede kerületi vezér, valamint dr. Veres Elemér, Jung Péter primus magisterek és dr. Halász Szabó László a szentesi szervezet vezetője megjelentek Szent-Györgyi Albertnél, és a több mint egyórás tárgyalás során követelték, hogy a rektor adjon helyet a szövetségnek az egyetemen – hivatkozva arra, hogy „*az ország más egyetemlein helyet, elismerést, sőt támogatást kap ez az egyesület, egyedül a szegedi egyetemen nem kap még helyiséget sem.*”⁶⁸ Szent-Györgyi ezt azzal utasította el, hogy ő egy olyan diákegységet kíván támogatni, amely nem frakcionál, amelyben a diákok az egyetemi hallgatói jogviszonyuktól fogva

⁶⁷ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 208/1940-41.

⁶⁸ SzÜN 1940. december 21. 8.

tagok, tehát az egyetemi polgárjoguktól fogva tagok, vallási, felekezeti, kari, és egyéb más szempontok nem osztják meg őket, hanem a szegedi egyetem hallgatóiként lehetnek ennek, az éppen szerveződő szervezetnek a tagjai.⁶⁹

A szegedi egyetemi diákszervezet megszületésének folyamatában a következő esemény február 17-én történt, amikor elindultak a diákönkormányzati választások a szegedi egyetemen.⁷⁰ A következő három nap alatt a választmány tagjaivá 22 (1–5. évfolyamos) orvostanhallgatót, 11 (1–4. évfolyamos) bölcsészhallgatót, 8 gyógyszerészhallgatót és a Matematikai és természettudományi karról 12 (1–4. évfolyamos) hallgatót választottak. Ezen történés kapcsán két dolgot érdemes hangsúlyozni: az egyik, hogy a diákok karonként évfolyam szinten szerveződő képviseletet választottak (azaz évfolyamképviseleket), másrészt ez a választás felsőbb hivatalos (pl. oktatók általi) jelölés nélkül, tehát a hallgatók közbizalmából történt.⁷¹ Ez különösnek hathat mai jogérzékünknek, amikor azt látjuk, hogy a közéleti színtereken, a politikai színpadon és akár a hallgatói képviseletekben a választásoknál komoly kampányok zajlanak a képviseletek, az érdekképviseletek megszerzéséért.⁷²

A következő napokban, miközben a hallgatók szervezik a mozgalmat⁷³, a rektor több előadást is tart e témában, melyek közül a legfontosabb 1941. február 27-én Szegeden az Egyetembarátok Kö-

⁶⁹ MN 1940. december 21. és Szegedi Napló 1940. december 21. 3.

⁷⁰ SzN 1941. február 21. 4.

⁷¹ „Végre egyszer nem az vezet, akinek legnagyobb a hangja, hanem az, akit erre az ifjúság hivatottnak érez.” – írta ifjabb Kristó-Nagy István hallgató a Szege-di Híd 1941 májusi számában (4.p.)

⁷² Jancsák Csaba (2008): Hallgatói demokrácia és a hallgatói önkormányzatiság Magyarországon (1988–2008). In: *Állampolgári kompetenciák kutatása és fejlesztése. Útkeresés és továbbadás az aktív állampolgárságra képzés folyamatában*. Szeged: Belvedere Meridionale. 39–56.

⁷³ „A SZEI-t nem is én alapítottam, az a diákság lelkéből fakadt, én éppen csak kezdetben nyújtottam segédkezet, hogy a diákság magára találjon, diákságának, közösségének és felelősségének tudatára ébredhessen, de elvem az volt, hogy diáknak önmagát kell vezetnie, és most már csak azon munkálkodom, hogy minden, a diákságot érdeklő ügy lehetőleg a diákság kezébe tétessék le.” Szent-Györgyi Albert: A SZEI-ről, SzH 1941. május 2. (A döltbetűs kiemelések az eredeti szövegben is azok – JCs.)

rének szabadegyetemén tartott nagy ívű előadása⁷⁴, amelyben ki-
mondta, hogy rektori credo-jában a központi helyen áll az önálló
egyetemi ifjúság megszervezésének kérdése, mégpedig az egyetem
nevelő funkciója, értelmiség-képző funkciója miatt. *„Az universitas
feladata manapság nemcsak a szaktudás átadása, de a szó tiszta és
teljes értelmében való nevelés is. Az új korban az egyetemek ugyanis
az államnak, a közéletnek lettek fontos szervei, éppen azáltal, hogy
az egyetem a közélet előkészítő iskolájává alakult. A közéleti ember-
től pedig nemcsak szaktudást várunk, de jellembeli értékeket is. Mi-
lyen eszközök állnak rendelkezésre a jellemnevelésre? Elsősorban az
előadások, azonban csak abban az esetben, ha ezek az előadások
nem fölösleges adathalmazok. Az előadásokon túl az ifjúságnak a
gazdagabb élethez való jussát elsősorban maga az ifjúság biztosít-
hatja önmaga számára. Az egyetemi ifjúság azonban ne csak egymás
közt fogjon össze, de találkozzék életteljes egységben az egyetemmel
is. Ehhez a keretek a szegedi egyetemen már adva vannak, a kerete-
ket most már ki kell tölteni. Minden remény megvan arra, hogy rövi-
desen a szegedi diáknak igazi, meleg otthona lesz a szegedi egyetem.
Szegedről tehát egy telibb lelkű diákság fog valószínűleg kikerül-
ni.”*⁷⁵ Ez a modern, szabadgondolkodó műveltségeszményen alapuló
szemléletmód Szent-Györgyi „pedagógiai programjának” legfonto-
sabb része volt⁷⁶: a „know-how”-jellegű tudás megszerzését tartotta
fontosnak, amelyet szembeállított az életidegen, inert tudással, a
magolással, az agy „szecskákkal” való „megtömésével”⁷⁷.

E pedagógiai alapelvek a hallgatói demokrácia támogatása szem-
pontjából a mentori szerep krédóját is jelentették Szent-Györgyi
esetében. Felismerte, hogy rektori ciklusában elindított változások

⁷⁴ Szent-Györgyi a diákegység gondolatáról, annak céljairól több előadást tartott Szegeden. Márciusi Pécsi útját is felhasználta a diákegység szellemisége mel-
letti kiállásra (SzN 1941. március 19. 3.)

⁷⁵ SzN 1941. február 28. 4.

⁷⁶ „Saját rektori tevékenységemet két meggyőződés irányította. Az egyik, hogy
az egyetem célja nem csupán a szaktudás művelése, tanítása és előbbre vitele,
hanem elsősorban az ifjúság nevelése; a másik pedig az, hogy az egyetem a
diáké, a diák meg az egyetemé.” Szent-Györgyi Albert tanévzáró ünnepséget
megnyitó beszéde, 1941. június 5-én. In: Újszászi Ilona [szerk.] (2010): *A
szegedi felsőoktatás integrációjának története (1981–2010)*. Szeged: Szegedi
Tudományegyetem. 35.

⁷⁷ Szent-Györgyi Albert (1975): *Az élet jellege*. Budapest: Magvető. 91.

eredményességéhez nem elegendő az egyetemnek csupán a tudományos képzést érintő reformja. Arra a határozott álláspontra jutott (melyet azóta az ifjúságkutatások sokszorosan megerősítettek), hogy az egyetemen töltött évek alapvető fontosságúak a felnőtt személyiség formálásában. „Amikor felsőszintű nevelésről beszélünk” – vallja Szent-Györgyi – „mindig fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy mi is az emberi személyiség. A harmonikus emberi személyiség kétségtelenül olyan valaki, aki megtalálja a helyét a maga természetes környezetében, aki elhivatottságának vagy tehetségének megfelelően gyakorolja szakmáját és akinek a lelke eléggé formálható maradt ahhoz, hogy apránként összegyűjtse az emberiség által eddig felhalmozott valamennyi alkotást. Ez azt jelenti, hogy egy irodalmi és zenei képzés ugyanolyan szükséges, mint a társadalmi erények gyakorlása. [...] Rektori éveimet igyekeztem ezen elvek gyakorlatban történő megvalósításának szentelni, hozzátevé még egy követelményt, ami pedagógiai felfogásom alapját jelenti: a fiatalnak boldognak kell lennie, mivel az, aki nem boldog azon életszakaszában amikor kifejlett személyiséggé válik, képtelen lesz az öröme, képtelen az igazi komolyságra, megkeseredetté és boldogtalanná válik.”⁷⁸

Mindezek alapján kimondhatjuk tehát, hogy Szent-Györgyi Albert az egyetemek egyik legfontosabb feladatának – úgy a formális oktatásban (előadások és gyakorlatok), és leginkább pedig az informális tanulás (pl. szabadidő-eltöltés) helyzeteiben – az értéktáradási funkciót tartotta, mint az értéktelített felsőoktatás elkötelezett híve.

A Délmagyarország cikke 1940. december 14.

⁷⁸ Szent-Györgyi Albert: L'Expérience de Szeged. *Entraide Universitaire Internationales*, Geneve 1946/4. 46.

Az egyetemi ifjúság szervezete

A diákklub, mint közösségi tér

1941. március 15-én került átadásra a szegedi egyetemi ifjúság szervezetének otthona. Szent-Györgyi Albert március 24-én kelt feliratában értesítette a Minisztert a szervezet megalakulásáról és a hatályos törvény értelmében kérte a szervezet bejegyzését. Az ifjúsági munkacsoportok részben a Kolozsvárra visszaköltöző jogi kar épületének földszintjén, részben pedig a központi épület alagsorában kaptak helyet. Az egyetemi klub funkciójaként a rektor azt határozta meg, hogy ott „a diákság pihenhet, olvashat, szórakozhat, és diáktársaival találkozhat”.⁷⁹ Szent-Györgyi később, 1973-as magyarországi látogatásakor⁸⁰ erre az eseményre és az akkori mikroklimára így emlékezett: „Az életet nem csak élni, de élvezni is kell. Az ember csak akkor tud jól dolgozni, ha jól is tud mulatni. Ha jól fel tud frissülni. Ha sokat dolgozik, nem tud felfrissülni, és dolgozni sem tud. Azért előbb igyekeztem a diákoknak csinálni egy kicsit színesebb életet, és csináltunk egy klubot, ahol – mint a régi

⁷⁹ SzH 1941. május. 2.

⁸⁰ Szent-Györgyi Albert díszdoktoravatásra érkezett Magyarországra, Szegedre. Ekkor készített vele kétrészes portréfilmet Kardos István, amelynek szövege szerkesztett formában Szent-Györgyi Albert *Az élet jellege* című könyvének 57-116 oldalain 1973-ban jelent meg nyomtatásban. Szent-Györgyi Albertet a Szegedi Orvostudományi Egyetem 1973. október 12-én avatta díszdoktorává. Érdekes adalék, hogy 1938-ban (az orvostudományi egyetem jogelődje) a Kolozsvárról menekült és Szegeden befogadtatott Ferenc József Tudományegyetem már díszdoktorrá avatta Szent-Györgyit (az intézménynek 1931-óta volt oktatója 1945-ig). Ferenc József Tudományegyetem 1940-ben visszaköltözött Kolozsvárra, ténylegesen az egyetem egy része (elsősorban a Jogi Kar), Szegeden pedig létrejött a Horthy Miklós Tudományegyetem, melynek első rektora lett Szent-Györgyi Albert. 1945-től az egyetem neve Szegedi Tudományegyetem lett, amelytől 1951-ben különvált orvosi karból létrejött a Szegedi Orvostudományi Egyetem (SZOTE). A szegedi orvostudományi egyetem 1987-ben felvette Szent-Györgyi nevét (a rövidítés maradt SZOTE). 2000-ben a szegedi felsőoktatási intézmények Szegedi Tudományegyetem néven egyesültek.

klubokban – ilyen magas székeken lehetett ülni. Az még senkit sem tett tönkre erkölcsileg, hogy széken ül. De ez szint adott a dolognak. Óriási támadásoknak voltunk azonnal kitéve.”⁸¹

Mindez tehát újabb politikai támadások indítószikrájaként szolgált. Szent-Györgyi további óriási támadásokat kapott a szélső jobboldali sajtóban, azért, mert a liberális szellemet – ezt ne keverjük a mai értelemben vett politikai fogalommal! – tehát az angol-szász-jellegű szabadelvűség légkörét, az angolszász egyetemek szabadgondolkodó értelmiségi klubjainak világát kívánta behozni az intézménybe. A központi épületben kialakított Klub három termének egyikében pingpong-asztalok voltak, a másik az olvasóterem, a harmadik pedig az étkező. Maga erről – hogy miképpen vélekedik a klubról – a Szegedi Híd című folyóiratban írta meg gondolatait.⁸² A cikk olvasásakor, megértjük Szent-Györgyi törekvését: *„Kártya, alkohol, vagy illetlen beszédnek nincs helye a falakon belül” (...)* *„egy derék altiszt már fillérekért tápláló eleséget és üdítő italokat szolgál fel” a diákoknak, miközben ott (mint Oxfordban, vagy Cambridge-ben, úgy) töltik el a szabadidejüket és nevelődnek az értelmiségi létre a szegedi egyetem hallgatói.*”

Később a diákluban lehetett vásárolni a SZEI jelvényét is, melyet Jankó Béla egyetemi hallgató tervezett. Ára két fillér volt. A jelvény egy gyertyát ábrázolt egy pajzson, és a pajzs felső részén volt a felirat: Szegedi Egyetemi Ifjúság.⁸³

A szervezet működésének forrásai, munkacsoportjainak működése és hatásai

Milyen bevételi forrásokkal rendelkezett a megalakult szegedi egyetemi hallgatói szervezet? Részben az egyetemi hallgatók tagságuk, egyetemi jogviszonyuk alapján fejenként egy pengőt fizettek.⁸⁴ Ez az akkori tandíj körülbelül egy százalékának felelt meg.

⁸¹ Szent-Györgyi 1975, 96–97.

⁸² SzH 1941. május. 2.

⁸³ SzH 1942. január. 9.

⁸⁴ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 208/1940–41.

Ugyanakkor pedig Pálffy József Szeged polgármestere a klub létrehozására, csinosítására ötezer pengőt, illetve Beck Bernát, szegedi nagytőkés, felsőházi tag 1000 pengő támogatást nyújtott a klub létrejöttére. Ez a két adomány, a két liberális közéleti szereplő részéről, és továbbá az, hogy Beck Bernát zsidó származású volt, újabb lendületet adott a szélsőségesek támadásainak. A Nemzetőr című lapban újabb támadást kapott Szent-Györgyi Albert, illetve az egyetemi ifjúság formálódó szervezete. A Turul lapjában a Szegedi Új Nemzedékben ezt olvashatjuk: „*A Turul Szövetség nem akadályoz meg senkit a szervezkedésben, ha ezért az eszményért küzdenek, ha világnézetileg megmaradnak a keresztény eszmék mellett, nem csak hangoztatásában, de áldozatos megvalósításában is. De menthetetlenül szembeszáll minden olyan szervezkedéssel, amely zsidó, liberális pénzt fogad el.*”⁸⁵

Hogyan épült fel a Szegedi Egyetemi Ifjúság szervezete? Itt három dimenzióban fogom ezt bemutatni. Először is: „hívások” szerint (ma úgy mondanánk: képzési területek szerint) az egyetemi kari felépítményt képezték le. Tehát a kari hallgatói jogviszonyból adódó alegységek alkották az első szintet – ahogy korábban láttuk, a hallgatói választások, képviselői választások is ilyen egységekben történtek meg: orvosjelöltek, gyógyszerészjelöltek, vegyészjelöltek, tanárjelöltek (bölcész és matematikus csoport). A másik vetület a belső hierarchikus viszony: a szakcsoportok vezetőiből és a munkaközösségek vezetőiből állt a *Tanács*, az évfolyam képviselők alkották a *Választó*, illetve *Képviselő Gyűlést*, működött a pénzügyi ellenőrzés céljából a *Számvizsgáló Bizottság*, az információk áramoltatását végző *Tájékoztató Szolgálat*, a külső kapcsolattartásért felelős *Összekötő Szolgálat*, és a *Segítő Szolgálat*, amely a diák-szociális ügyeket intézte. Azt látjuk, hogy ez nagymértékben hasonlít a mai hallgatói önkormányzatok felépítésére. A Képviselői Gyűlés úgy, mint a HÖK választmánya/közygyűlése, a Tanács, úgy, mint a HÖK elnökség/vezetőség, illetve az ellenőrző, tájékoztató és egyéb szociális bizottságok a mai szervezeti egységek elődeiként 1941-ben születtek meg Magyarországon először. A harmadik vetület: a tevékenységek, specializációk szerinti hallgatói megosz-

⁸⁵ SZÚN 1941. március 27. 4.

lások. A SZEI tagjai a következő öntevékeny csoportokban tevékenykedtek: *Magyarságismereti Munkaközösség*, *Énekkar*, *Magyar Szó Munkaközösség*, *Művészetkedvelők Munkaközössége*, *Fotókedvelők Munkaközössége*, *Sport Munkaközösség* (SZEAC⁸⁶), *Vallási Munkaközösség* (Mária Kongregáció, Bethlen Gábor Kör, Luther Szövetség), *Színjátszó Társaság*. Ez a nyolc tevékenységekör tulajdonképpen az egyetemi hallgatói életvilág minden szegmensét átfogja.

A továbbiakban két munkaközösséget fogok részleteiben ismertetni. Az első a *Magyarságismereti Munkaközösség*nek hívott csoport volt, amelynek Kiss Sándor, egy Apponyi kollégista⁸⁷ diák volt a vezetője. Körülbelül kéttucatnyi hallgató volt tagja ennek a csoportnak. A rendezvényeken, melyek nyitottak voltak a város felé, azonban ennél számosabb hallgatóság volt jelen. Három tematika köré szerveződött ennek a csoportnak a munkája. Az egyik – ahogy maguk kifejtették – az „egyetemi hallgatóságban felébresztetni a vágyat önmagunk és magyarság teljes körű megismerésére. Öntudatosítani minden területen azt, ami bennünk igazán magyar”.⁸⁸ A másik a hungarológia tudományos kutatás, és falukutatás, illetve falusegítés/-nevelés, ma úgy mondanánk: művelődésszervezés, vidékfejlesztés. E csoport tevékenysége kapcsán nagyon érdekes az, hogy megszervezték és 1942. január 7-e és 22-e között

⁸⁶ A Szegedi Egyetemi Atlétikai Klub, a SZEAC kapcsán annyit röviden megjegyzünk, hogy a korabeli egyetemi sport esetében az egyetemi városokban mindenütt ilyen hangzású névvel találkozhatunk ebben a korszakban (Budapest – BEAC, Pécs – PEAC, Debrecen – DEAC), amely nevek mindenütt az egyetemi működési keretet jelölik, és amely egyesületek nemcsak az egyetemi (tömeg)sport, hanem a hazai verseny- és élsport fellelvárai is voltak és komoly szereppel bírtak a hazai sportélet színvonalának emelésében.

⁸⁷ Kiss Sándor (1918–1982) a sárospataki Református Tanítóképző Intézet elvégzése után, 1937 és 1941 között a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakos hallgatója volt. Az Apponyi kollégiumban tanítóképző intézeti tanári képesítést szerzett 1943-ban. http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4705&catid=74:k&Itemid=67&lang=de Utolsó letöltés: 2013.01.07. Ld. még: Jancsák Csaba (2010b): Hallgatói élet és ifjúsági szervezetek az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán. In: Kiss Róbert – Vajda Tamás [szerk.]: *Az állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Szeged: Belvedere Meridionale. 117–133

⁸⁸ SzH 1942. március. 9.

meg is rendezték az első olyan népfőiskolai programot Magyarországon, amelyet egyetemi hallgatók szerveztek. Ezen esemény során – mint egyfajta diákköri mozgalom, ma úgy mondanánk nem-formális képzés jelleggel – az egyetemi hallgatók tartottak előadást a paraszt fiataloknak. Ha az egyetem történetét kutatjuk, akkor hamar rátalálunk arra, hogy ennek a Magyarságismereti Munkaközösségnek volt egy közvetlen előzménye a harmincas évek közepén, második felében. A közvetlen előzmény a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma volt, amelyet mint ifjúsági kezdeményezést jó néhány történész, illetve szociológus kolléga⁸⁹ az egyik legjelentősebbnek tart a magyarországi ifjúsági mozgalmak történetében. Hogyha az évszámokat nézzük, az 1937-es és az 1940-es év közötti néhány szemeszter szempontjából, azt látjuk, hogy voltak még az egyetemi padosorokban olyan hallgatók, akik ezt, mint egyfajta hagyományt egy érték-transzfer folyamat során át tudták örökíteni a fiatalabb kollégákra. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (1930-37) részben a falukutató mozgalomból, részben pedig a református diákok Bethlen Gábor Köréből nőtt ki magát.⁹⁰ Kik voltak ennek a jeles személyiségei, tagjai? Én most itt (tárgyuk szempontjából) kiemeltem Erdei Ferencet⁹¹, Ortutay Gyulát⁹², Reitzer Bélát⁹³ és Tomori Violát⁹⁴. Ők képviselték a falukuta-

⁸⁹ Csaplár Ferenc (1967): *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Vajda Tamás (2009): *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. In: Olasz Sándor – Zelena András [szerk.] (2009): *„Mert annyit érek én, amennyit és a szó” Szegedi Radnóti-konferenciák*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. 213–228.; Miklós Péter (2011a): *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány

⁹⁰ Ld. még Miklós Péter [szerk.] (2014): *Sík Sándor eszmekörei*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány; Miklós Péter (2019): *Radnóti szegedi professzorai*. In: M., Pelesz Nelli [szerk.]: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 186–202.

⁹¹ Erdei Ferenc (1910–1971) szociológus, a népi írók csoportjának tagja, akadémikus. 1945 után többször miniszter.

⁹² Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, politikus, akadémikus. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja.

⁹³ Reitzer Béla (1911–1942) szociológus, újságíró.

tó érdeklődést a korabeli egyetemi hallgatók között, a néprajzos, kultúrantropológus, faluszociológus vonalat. A csoporttal szoros kapcsolatban álló Bálint Sándor⁹⁵ ekkor már nem volt hallgató, ő ekkor fizetetlen tanársegéd volt az egyetemen⁹⁶, de a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának gondozásában publikált a Szegedi Kis Kalendáriumban és előadásokat is tartott a nagyalföldi táj néprajzáról és a szegedi népi hagyományokról. A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma jelentette meg Baróti Dezső egyes munkáit⁹⁷ és Radnóti Miklós három kötetét⁹⁸. A korszak egyik legjelentősebb eseménye volt a Tomori Viola által szervezett dudari falukutató tábor 1937-ben.⁹⁹ E tábor tulajdonképpen a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának a hattyúdalát is jelentette. Utána már – részben azért, mert elköltöztek Szegedről, részben azért is, mert a vezetőjük, Buday György¹⁰⁰ Londonba távozott (és ott futott be jelentős grafikus életpályát) – ez a mozgalom feloldódott az élet és a történelem hullámszámban. Aláhúzzuk tehát azt, hogy a Magyar-ságismereti Munkaközösség utalva a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának a falukutató tevékenységére indította el a saját pályafutását.

⁹⁴ Tomori Viola (1911–1998) falukutató, szociológus, pszichológus.

⁹⁵ Bálint Sándor (1904–1980) néprajzkutató, művészettörténész, szegedi egyetemi oktató.

⁹⁶ „Később azután külön kibontakozott a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, amiből azonban valahogy én, Berczeli Anzelm Károly és Erdei Ferenc kimaradtunk. Már magam sem tudom, hogyan.” Bálint Sándor *Tiszatáj*, 1974/9 idézi Lengyel András: A Szegedi Fialatok mozgalma és Bálint Sándor. *Tiszatáj* 2004/augusztus, 57–68.

⁹⁷ Baróti Dezső: *Juhász Gyula* (tanulmányok, 1933). Baróti 1948-tól a szegedi egyetem oktatója, 1955–57 között az egyetem rektora volt, 1956-ban az egyetemi ifjúság mellé állt, támogatta a forradalmat, az 1957. évi megtorlás során letartóztatták, majd 1 év 6 hónap börtönrre ítélték. Az egyetemre nem térhetett vissza. Ld. e kötet harmadik fejezetét.

⁹⁸ Radnóti Miklós: *Lábadozó szél* (versek, 1933); *Kafka Margit művészi fejlődése* (doktori értekezés, 1934); *Újhold* (versek, 1935). Ld. még. Miklós Péter (2009): Radnóti Miklós szegedi éveiről. Miklós Péter: „surranva kell most élned itt. Tanulmányok Radnóti Miklósról és költészetéről. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 33–41.

⁹⁹ Lengyel András (1986): *Dudar*. Budapest: Országos Közművelődési Központ

¹⁰⁰ Budai György (1907–1990) grafikus, fametsző, könyvművész.

A másik jelentős öntevékeny csoport a *Színjászó Társaság* volt. Tárgyunk szempontjából ez a következő színfoltja és szintűgy országos híré tevékenysége a szegedi egyetemi ifjúsági egységszervezetnek, ám ennek a csoportnak is megtalálható az előzménye – és ugyanúgy a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában, ahol is Hont Ferenc¹⁰¹ volt ennek az ügynek az egyik vezéralakja. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma is a Dóm téri Szabadtéri Játékok elindításának kezdeményezői között volt. 1933. augusztus 26-án adták elő Hont Ferenc rendezésében Madách Az ember tragédiáját.

*Az ember tragédiájának főpróbája után a Dóm téren.
A kép jobb szélén Hont Ferenc. 1933. augusztus 26.*

E tevékenységben az egyetem oktatói közül Sík Sándor¹⁰² emelkedő ki, aki nemcsak a szakmai nevelésben vett részt, de az egyetemista fiatalok lelki vezetésében, támogatásában is szerepet vállalt. A SZEI Színjászó Társaság bemutatkozása 1941. március 8-án történt, promóciós jelleggel, az egy hónappal későbbre tervezett Hamlet-bemutató előtt nemzetközi irodalmi estet állítottak össze és verseket szavaltak.¹⁰³ Ezen az eseményen a versek elhangzása előtt

¹⁰¹ Hont Ferenc (1907–1979) rendező, művészetszervező, a színház és filmművészeti főiskola tanára, vezetője.

¹⁰² Sík Sándor (1889–1963) piarista tartományfőnök, költő, irodalomtudós, akadémikus, egyetemi tanár.

¹⁰³ SzÚN 1941. március 8. 7.

Sík Sándor tartott bevezetőt és Baróti Dezső a romantika költészetéről adott elő. A Szegedi Új Nemzedék újságírója erről a bemutatkozó előadásról tudósítva oda jutott,¹⁰⁴ hogy a lap nem ért egyet azzal, hogy olyan nagy ívű elképzeléseket dédelgetnek a keblükben, mely szerint a Hamletet szeretnék előadni a város egyik kőszínházában, és ettől óva intette őket. Ugyanakkor a lap a versestről pozitív kritikát közölt, megjegyezték, hogy Horváth István „komoly színészi értéket mutató tehetséggel”¹⁰⁵ tűnt ki, emellett pedig még kiemelték Szász Károly és Gyulai Lenke „intelligens és jó előadókészségét, valamint közvetlenségét”¹⁰⁶. Azonban a Hamlet szereplőinek, a Színjátszó Társaság hallgatótagjainak élete a történelmi színpadon Rómeó és Júlia -szerű befejezésbe torkollott.

Horváth István és Tóth Kata tragédiája

A Hamlet bemutatója április elsején volt a szegedi Kisszínházban. Hamletet Szász Károly, bölcsészkarai hallgató játszotta, Gertrúdot pedig Tóth Kata. A darabot Horváth István rendezte. A korabeli napilapok tudósításaiból azt olvashatjuk ki, hogy az előadás hatalmas sikert hozott.

Egy későbbi visszaemlékezésben Szent-Györgyi megemlíti a színjátszó társaság kultúrateremtő tevékenységére „éhes” érdeklődő, befogadó közeg megszületésének alapjait, melyet a diákszervezet érdeklődés-teremtő munkája, és unikális rektori szerepvállalása is meghatározott: „ezen fiatalság körében viszonylag könnyen fel lehetett kelteni az érdeklődést a kultúra és a művészet kérdései iránt. Így sikerült létrehoznom egy kis színi társulatot annak érdekében hogy kikísérletezhessék az emberiség rendkívüli jelentőségű lélektani kereteinek változásait. Velük együtt játszottam Shakespeare-t, Sophoclest, Hoffmansthalt. Örömmel láttam, hogy ezeket a fiatalokat magával ragadja a drámai hevület és a színészek kifejezésének ereje.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ SzÚN 1941. március 9. 13.

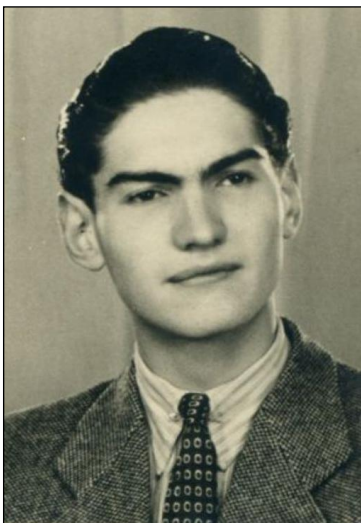
¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Szent-Györgyi 1946. 47.

Tóth Kata (Fotó: Rónai József)

Horváth István (Fotó: Rónai József)

A Magyar Nemzet, a Magyar Hírlap, a Délmagyarország, a Szegedi Napló hozsannákat zengett az előadásról, és dicsérte a fiatalok lelkesedését. Szent-Györgyi a Délmagyarországban nyilatkozott: „*A mi Hamlettünk előadásánál nemcsak műkedvelésről van szó. Itt arról van szó, hogy egy csomó fiatalember összeáll, megtanul önzetlenül, önként vállalt fegyellemmel működni, felébred lelkében a dráma iránti szeretet, a színjátszás iránti tisztelet, megismeri a tiszta színpadi nyelvet, feltárul előtte az irodalom mélysége és így a Hamlet előadásában résztvevő diákok lelkükben olyan értékeket fognak az egyetemről magukkal vinni, amilyeneket semmiféle katedrai előadás nem tudna nekik nyújtani. Azok a tanárjelöltek, akik a Hamlet előadásában szerepelnek, azok rossz tanárok már nem is lehetnek...*”¹⁰⁸

A jobboldali Új Nemzedék ekkor egy furcsa galoppírozásba kezdett – már többször is említettük, miképpen támadták a liberális szemléletet és Szent-Györgyi Albertet, akik nem elég „magyarok”, legalábbis abban az értelemben, ahogy ezt a szélső jobboldal elvárna. Április 2-án megjelent színikritikájukban az jelent meg, hogy azt ugyan már megírták, miszerint ez a darab egy nagy kihívás, és emiatt nem szerencsés választás, de mégis el kell ismerni, ez egy szép, jó, és érdekes előadás volt, emiatt „*jól esett látni ezt a pontos szereptudással rendelkező »Hamlet« előadást*”¹⁰⁹.

Munkánk e fejezetében szükséges kicsit kilépni a szűk témánkból és a mélyebb megértés végett hosszabban idézni, a már többször hivatkozott Sík Sándor professzort, aki a Hamlet előadás brossúrájába – a diákok egy füzetet szerkesztettek¹¹⁰ a bemutatóra a szereposztással, a darabról, a rendezői koncepcióról –, szóval e kiadványba Sík Sándor írt irodalomtudósi, professzori, mentori szemmel egy ajánlást. „...*Azok a derék fiúk és leányok, akik hosszú hetek óta pihenéstől ellopott késő esti óráikat arra áldozzák, hogy a Hamlet-fordító Arany János klasszikus mondataival azonosuljanak, gondolatjárásának és ritmikájának zenéjét egész lelkükkel, sőt testükkel átéljék, nemcsak emberi, hanem nemzeti szempontból is a szó legszentebb értelmében legfelsőbb fokú oktatásban, sőt nevelésben ré-*

¹⁰⁸ DM, 1941. április 2.

¹⁰⁹ SzÜN 1941. április 2. 7.

¹¹⁰ Paku Imre [szerk.] (1941): *Az Egyetemi Színjátszó Társaság ismeretterjesztő füzetei 1.* Szeged

szesülnek, és maguk is apostolaivá és nevelőivé lesznek legnagyobb nemzeti szentségünknek, megtartónknak és dicsőségünknek: a magyar nyelvnek. De apostolai lesznek annak a sokat emlegetett egységnek is, amelynek híjját olyan fájdalmasan érzi minden ember, aki látó szemmel figyeli társadalmunkat; amelyet olyan megrázó hangokon idéznek, sürgetnek legelső vezető elméink, és amelynek megteremtése évek óta izgatja – legalább a maga körében – a szegedi egyetemi és főiskolai ifjúság legjobbjait. [...] Aki nem tudja, mi az a közösségi munka, vegyen részt egyszer fiatal színjátszóink egy esti próbáján, és meg fogja sejteni, hogy itt olyan erők dolgoznak a lelkek mélyén, amelyekről a nemzet élete vagy halála függ. És aki szereti az ifjúságot – márpedig az ifjúságot szeretni annyi, mint a nemzet jövőjén dolgozni – értékelheti-e elég nagyra azt aényt, hogy ez a közös munka, ez a lemondást és fáradságot jelentő odaadás, ez a szent lelkesedés a színháznak, azaz a művészetnek, azaz a szellemnek szól. Napjainkban, amikor az emberek túlnyomó többségét mindeztől lefoglalja az anyagi lét és jólét, a karrier, a durva élvezetek és a külsőségek hajhászása, amikor a tömegek előtt is a testi erő és a siker ragyog legfőbb ideálként, itt a magyar fiatalságnak egy nem is egészen kis elit csapata a leggyakorlatibb idealizmusnak, a művészet, a költészet kultuszának esküszik fel, annak adja a legjobbat, ami telik tőle [...]. Egyelőre a kezdet kezdetén vagyunk, még nincsen és talán alig is lesz, saját színházunk, színiiskolánk, drámaíróink, mint a nagy nemzetek diákművészeinek. Még ott sem tartunk, hogy mint – ahogyan voltaképpen az elv megkívánná – mindenestül magunk állítsuk elő a díszleteket, ruhákat, kellékeket is. De valami nagyot ígérő kincset már most az elején is magával hoz ez a kis csoport: lelkesedést, művészetszeretetet, komoly tanulmányt, munkát és fiatal becsületességet. Ennyi is elég hozzá, hogy kérni merjem számukra talán az ország figyelmét is, de mindenesetre azt, ami egyelőre mindennél fontosabb nekünk: a szegedi társadalom szeretetét.”¹¹¹

A történelem szellemvasútjának következő képén a budapesti Duna korzó képe tűnik fel előttünk, a Carlton Szállóval, ahol egy drámai eseménybe torkolt ez a bizonyos Hamlet előadás. Ezen a nyáron, 1941. augusztus 8-án fogadta el a parlament és lépett ha-

¹¹¹ Sík Sándor: Hamlet. A szegedi bemutató századik évfordulójára. In: Paku Imre 1941. 12–15.

tályba az a törvény¹¹², amely a házassági jogról szóló, közel ötven éves rendelkezést módosította, és „fajvédelmi” rendelkezésekkel szűkítette a házasodás lehetőségét, körét. E törvény megtiltotta a vegyes házasságokat, sőt a zsidók és nem zsidók közötti nemi kapcsolatot is, amit fajgyalázásnak tekintett. A törvény mindenkit zsidónak minősített, akinek egyik szülője, vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

A budapesti Carlton szálló

A Gertrudot alakító Tóth Kata 21 éves, 3. évfolyamos vegyészhallgató, illetve a darab rendezője, ifj. Horváth István 22 éves 2. évfolyamos bölcsészhallgató egy drámai végkifejlet felé sodródott. 1941. október 17-én a pénteki vegyészlaborbeli gyakorlata után Kata felült a vonatra a szerelmével, Istvánnal, és felutaztak Budapestre, bejelentkeztek a szállodába, úgy, mint férj és feleség, Horlai István és felesége, és ott 18-án, a következő hajnalon ciánnal véget vetettek az életüknek. Öt és fél hónappal a Hamlet előadás után. Ezt a drámai

¹¹² 1941. évi XV. tc. (1941.08.08.) A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

eseményt részben a történelmi környezet, részben pedig a társadalmi környezet okozta, ugyanis Katalinnak az apukája, aki egy szegedi órás és ékszerész volt, a fasiszta nézetekkel szimpatizált és tiltotta a lányát attól, hogy a szerelmével együtt legyen, illetve, hogy a házastársa legyen¹¹³. Ez okozta ennek a két fiatalnak a halálát. A várost mélyen meghatotta az eset: „nyilván olyan akadályok jelentkeztek a tervezett házasságkötés előtt – írta a Délmagyarország –, amelyeket lehetetlen volt legyőzniük és amelyek megakadályozták a házasságkötést. A közelmúltban érvénybe lépett törvényt nem léphették át. Amikor ezt a leküzdhetetlen akadályt látták maguk, szerelmük előtt, akkor határozták el, hogy ha az életben nem egyesülhetnek, legalább a halálban lesznek egymáséi. A cián kéznél volt a vegyészkisasszonynál, tudták, hogy a mérge percek alatt, visszahozhatatlanul végez. És estére ott találták holttestüket a szállodai szobában.”¹¹⁴ Szeged városát azóta is mélyen meghatja ez a dráma.¹¹⁵

Ezen a napon történt egy másik esemény is, amely úgy gondolom, hogy még inkább aláhúzza az előbb leírt drámai esemény tragikusságát, és Szent-Györgyi Albert – visszaemlékezéseiben leírt – efelelt érzett szomorúságát. Ez az október 18-a Szent-Györgyi második házasságkötésének napja is volt. Szent-Györgyi Albert két egyetemi professzor, mint tanúk jelenlétében, a szegedi magánlakásán ekkor kötött házasságot Borbíró Mártával, második feleségével. Tehát éppen aznap, amikor ez a két, Szent-Györgyi által kedvelt, tisztelt és szeretett fiatalember az öngyilkosságba futott. „Sokszor kívántam, hogy hozzám jöttek volna a problémájukkal. Akkor én találtam volna más megoldást.” – írta Szent-Györgyi visszaemlékezésében.¹¹⁶

¹¹³ Szent-Györgyi 1975. 97.

¹¹⁴ DM 1941. október 21. 5.

¹¹⁵ Temesi Ferenc író a városról írt Por című munkájának Romantika című részében írta meg ezt a történetet. „»Ilyen közel az elmúláshoz, csak a szeretetem és a hitem él. A hitem, hogy nincsen halál, csak élet és újra élet«, írta búcsúlevelében ifjabb Horváth István” Temesi Ferenc: Por. Budapest: Magvető, 1986, 1987; 2. kötet 33.

¹¹⁶ Szent-Györgyi 1975. 98.

A SZEI sajtója

A következőkben a Szegedi Egyetemi Ifjúság diáksajtóját mutatom be. A SZEI szervezetének két sajtóterméke volt, mindkettőt hallgatók alapították és gondozták. Az egyik Flogiston címmel jelent meg, ez a természettudományi kar hallgatóinak lapja volt, a diáklapok nagy többségére jellemző módon a gyors fellángolás után hamar ki is hunyt.

A másik lap, a Szegedi Híd viszont – elsősorban tartalmi minőségénél, gondolatiságánál fogva – jelentősnek értékelhető. A Szegedi Híd kéthavonta megjelenő sajtótermékként indult. Szabolcsi Gábor és Kristó-Nagy István voltak a lap szerkesztői. Szent-Györgyi rektorsága alatt mindössze egy szám jelent meg, az alapító-indító lapszám, melyben megfogalmazták a lap küldetését, programnyilatkozatot hirdettek. *„A Szegedi Híd a neve a szegedi ifjúság lapjának. A híd szimbólum. A híd felekezetekeket, közösségeket, embereket, társadalmi osztályokat, népeket köt össze. [...] Nem kiabáló, hanem tettekben megmutatkozó hazaszeretet, az igazi országépítés szimbóluma. [...] Híd akar a Szegedi Egyetemi Ifjúság lenni. [...] Szegeden az egyetem már hiddá nemesült az egyetemi ifjúság különböző csoportjai, karai és évfolyamai közt és hiddá az ifjúság és a professzorok közt. [...] Hiddá akar válni a tanárképző főiskola és minden magyarországi egyetemek között. [...] Hiddá avatódott társadalmi osztályok között, mert annak a hivatásrendi államnak a gondolatát vállalta, amely társadalmi osztályok tülekedése nélkül való állam lesz.”*¹¹⁷ A Szegedi Hidat a gondolataikban, küldetésük szerint tehát egy szimbólumként kezelték – saját magukat, a szegedi egyetemi ifjúság szervezetét hídként képzeltek el, és a lapot hídnak szánták az oktatók és a diákok között, a városlakók és az egyetem között. Ifjabb Kristó-Nagy István Új szellem Szegeden¹¹⁸, Halasy-Nagy József Az

¹¹⁷ SzH 1941. május. 1.

¹¹⁸ „Nem érdekelhet minket, hogy a magyarság mai szellemi vezetői hol, milyen mozgalomban harcolnak, hogy harcolnak egymás ellen is. Mi szintézist akarunk, át akarjuk hidalni az ellentéteket, ha megvan a közös szellemi alap.[...] A többséget ma sem érdekli semmi más, mint saját maga kényelme, szórakozása, saját jövője [...] Azonban – és ez a lényeg! – azok, akik tudnak és akarnak is gondolkodni, az elolvasott könyvek, viták és csalódások eredményeképpen ide kellett, hogy megérkezzenek. Reméljük, a szegedi egyetem ifjúsá-

egység¹¹⁹, Nyikos István Hic et nunc¹²⁰ címmel írt programadó szövegeket, elemzéseket ebbe a lapszámba. Az első számban olvashatjuk Szent-Györgyi Albert írását is, melyben a SZEI tevékenységét értékelte: „Hogy a diákság eleget tudjon tenni nagy nemzeti hivatásának, ahhoz kell, hogy büszke tudatára ébredjen diákságának, hogy a diák a diáksággal egy egységgé forrjon össze, melyben maga alakítja, maga vezeti saját életét, melyben, mint egy kis lezárt társadalomban élhet, melyben megismerkedhet az emberi együttélés törvényeivel, melyben maga bővítheti lelkét és tudását. Azután, ha a diákság egy ilyen egységgé forrott össze, mely elég erős, hogy a maga helyét és jogait kiküzdje, akkor ennek az egységnek össze kell forrni egy nagyobb, tágasabb egységgé a maga professzoraival és egyetemével. Ez az egység Szegeden megalakult és az egyetem itt ma Szegeden valóban alma matere, barátnya, otthona az ifjúságnak.”¹²¹

gából lassan még többen fognak ide eljutni. Már ma is, ha nem számbelileg, de minőségben ők jelentik a többséget. Vallják, hogy mindenhez közük van, semmi sem mindegy, legyen bár egyetem ügye, ország ügye, vagy „magánügy”. S bár nem az érvényesülés emberei, ők vezetik a Szegedi Egyetemi Ifjúságot. Nem diktatúra ez, csak a jobb győzelme. Végre egyszer nem az vezet, akinek legnagyobb a hangja, hanem az, akit erre az ifjúság hivatottnak érez.” (SzH 1941. május. 4.)

¹¹⁹ „A mi diákegységünk ilyen módon a sajátos egyetemi életnek felvirradását jelenti. Nem akar senkit sem a nemzet közösségéből kiszakítani, de figyelmeztet minden egyetemi polgárt arra, hogy egyetemi évei alatt egyetemi polgár, akinek az egyetemével szemben is kötelességei vannak. Az egyetem ugyanis a nemzeti jövőndő melegágya, s a nemzet sorsára se közömbös, hogy itt milyen palánták sarjadnak. [...] Kíváncsúságunk tehát, hogy ez a szegedi diákegység el ne hervadjon, hanem dús gyümölcsöket termő fába szökkenjen.” (SzH 1941. május. 5.)

¹²⁰ „Azzal kezdtük, hogy megteremtettük ifjúságunk egységét. Nem játsunk többé bábeli toronyépítést, ahol mindenki mást mond és mást akar. Aztán jött a választás, amely tökéletesen tiszta volt és az igazán odavalókat állította az élre. Megindult – az eddigi igazán individuális élettel szemben – a közösségi élet: a diákélet. (SzH 1941. május. 5.)

¹²¹ SzH 1941. május. 2.

A történelem sodrásában

Az ifjúságkutatás úgy tekint az egyetemi hallgatók világára, hogy az egyetemistákat egy speciális ifjúsági rétegnek fogja fel, amelynek a jellemző sajátosságait az egyetemi campus-lét és az egyetemi polgárjogból adódó mikroklíma határozza meg leginkább. Szent-Györgyi rektorsága végétől kezdődően az egyetemi ifjúság a centrumból a perifériára került. A történelem viharában¹²² a Szegedi Egyetemi Ifjúság szervezet, de általában az egyetemi ifjúság életvilága is feloldódott.

Korábban utaltunk arra, hogy ez a bizonyos szélső jobboldali nyomás fokozódott mind Szent-Györgyi Albert rektoron, mind pedig a Szegedi Egyetemi Ifjúság képviselőin, valljanak szint, hogy a törvényeknek megfelelően működnek-e, nyilatkozzanak arról, hogy a szervezet tagjai között vannak-e zsidó származásúak, vagy olyanok, akik a törvény szerint zsidónak tekintendők. Teszem hozzá, hogy ekkor más magyarországi egyetemeken ez a beszűrődő, fokozódó antiszemita örület szintúgy jelen volt, sőt, volt olyan másutt, hogy botokkal történt pogrom, de itt Szent-Györgyi Albert az egyetem belső világát zárta, védte az ilyen támadások ellen. Ez azonban a sajtóban és a politikai közbeszédben fokozatosan egyre nagyobb és nagyobb kritikát hozott Szent-Györgyi Albert rektornak. A Szegedi Új Nemzedék ekkor arról számolt be¹²³, hogy a Szegedi Egyetemi Ifjúság – noha a fajvédő lapok és fajvédő szervezetek ezt már kérték többször – nem mondja meg, hogy a tagságának mekkora része zsidó, és azt, hogy hajlandók-e az egyetemről kitiltani a zsidó származású hallgatókat. „...*Ismeretes, hogy a szegedi egyetemi ifjúság újdonsült egyesülete a SzEI körül már megalakulása óta nagy vihar tombol. Az egyesületet, mely a Nobel-díjas rektor legfőbb védnöksége alatt működik, a jobboldali lapok részéről ismételt támadások érték, mire a fővárosi zsidó és liberális lapok siettek baráti vállvergetésben részesíteni a klubéletben feloldódó egyetemista alakulatot.*

¹²² 1941. április 3-án Teleki Pál miniszterelnök öngyilkos lett, 11-én megindultak a magyar csapatok dél felé, június 27-én Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen, december 7-től hadiállapot állt fenn Angliával és az USA-val szemben.

¹²³ SzÚN 1941. március 30. 8.

*A fajvédő lapok nehezményezték, hogy a SzEI nem állítja első sorba az egyetemi ifjúság gyökeres nemzeti törekvéseit, így például, többek között a zsidó kérdést sem.*¹²⁴ Ugyanakkor később egy másik cikkben¹²⁵ pedig arról írtak, hogy Szent-Györgyi Albert zárt ülést rendelt el, és ezen a bizonyos zárt ülésen csak a szegedi egyetemi hallgatók vehettek részt, és nem jöhetnek be azon politikai szervezetek képviselői, akik ott szerették volna elmondani a kritikus gondolataikat.

Szent-Györgyi 1941 májusában így vallott erről az ellenségeskedésről: *„Támadásra fel voltunk készítelve, mert egy öntudatos, önálló diákság kialakulása sok érdeket sért. Sajnálatos, hogy támadóink közül egy sem jött le közénk, hogy megnézzé mit csinálunk, pedig mi mindenkit szívesen látunk, aki az ifjúság iránt komolyan érdeklődik. Mégis ezeknek a támadásoknak a szótlán elviselése volt talán a rectorságom legnehezebb része. De csak az nem esik le a lóról, aki nem ül föl rája: csak azt nem támadják, aki nem csinál semmit. Ezt mind belekalkuláltam abba az áldozatba, amit az egyetemért és ifjúságunkért hoztam, amikor otthagytam a laboratóriumot a rectori székhely cserébe. De meg volt az én jutalmam is: ma a diákarcon több a mosolygás és a hallgatók többet nem »alázatos tisztelettel«, hanem szeretettel köszöntenek és tudom, hogy egy kavicsal én is hozzájárultam egy jövődő jobb, igazabb és magyarabb Magyarország építéséhez.*”¹²⁶

Megváltozott ugyanakkor a jogszabályi háttér, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. február 26-án kelt (35144/-1941.IV. sz. rend.) rendeletében szabályozta az egyetemi ifjúsági szervezetek tagságának kérdéskörét. A rendelet következtében az egyetemnek módosítania kellett a SzEI Alapszabályát. A szöveg úgy módosult, hogy a tagok közé innentől már csak keresztény származású hallgatók voltak felvehetők. *„Rendes tagjai lehetnek a szervezetnek mindazok a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetemre beiratkozott keresztény származású rendes hallgatók, akiknek személye sem nemzeti, sem keresztény erkölcsi szempontból kifogás alá nem esik.*”¹²⁷

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ SzÚN 1941. április 1. 5.

¹²⁶ SzH 1941. május. 2.

¹²⁷ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rectori Hivatal iratai) 7. doboz 870/1940-41

Késő tavasszal a fokozódó támadásokra válaszul próbálták felvenni a küzdelmet a SzEI lapjában. A Szegedi Híd május 7-i számában közölt írásban kifejtették, hogy nem a magyarkodó magyarsággal, nem azzal a fajta hazaszeretettel fordulnak a hazájuk, az ország és az ifjúság jövője felé, amit rájuk szeretnének erőszakolni például a Turul bajtársi egyesületek. *„S mert mi nem ragasztottuk ki ezt minden utcasarkon és nem üvöltöttük torkunkszakadtából és féltéglával, melletverő hősiességgel, megrágalmaztak minket, hogy nem vagyunk keresztények és magyarok. Pedig éppen kereszténységünkől következett, hogy nem vertük nagydobra. Mi így tanultuk az evangéliumból: »Ne kürtölj magad előtt, mint a képmutatók teszik a zsinagógákban s az utcákon, hogy dicsérjék őket az emberek.« [...] És így tanultuk az egyik legnagyobb magyar tanítótól, Vörösmarthy Mihálytól: »Szűtökben legyen a haza, s ha kimondani szükség, tetteitek zengjék nagy diadalmi nevét.« – »Szeresd a hazádat és ne mondd!« De idézhetnénk erre minden nagy magyar próféta-tól. Lám, Ady sem kiabálta naponként a világ négy tája felé és »ködevőknek, magyarkodóknak mondta« azokat, akik viszont jól értik kiabálni.”*¹²⁸ Szent-Györgyi Albert a támadásokra válaszul kijelentette: *„Üres lelkű és szellemű, csupán hangoskodó hazafiakból vajmi kevés haszna van a hazának.”*¹²⁹

Szent-Györgyi rektorsága az őszi szemeszter kezdetétől véget ért. Az új rektor, Kogutowicz Károly már nem volt olyan mélységű támogatója az egyetemi ifjúság szabad szerveződésének, és elkezdődött a szervezet átalakítása, átszervezése.

A politikai színpad szereplőinek érdekei és cselekedetei elszívták a táptalajt és megmérgezték a levegőt a diákszervezet körül, az egyetemi keretek beszűkültek és a szabadelvű polgári mikroklíma megsemmisült. Mindez együtt járt az egyetemi hallgatói polgárjogból adódó autonómia és az intézményhez kötődő közösségtudat, mint összetartó kötelek megszűnésével, illetve az egyetemi közösségi, szellemi, morális értékek válságba kerülésével: *„A fővárosban élő politikai vezetők [...] a megosztott és kis ellenséges politikai csoportosulásokra szétaprózott egyetemi ifjúságban csodás politikai pro-*

¹²⁸ SzH 1941. május 7.

¹²⁹ SzH 1941. május 2.

paganda eszközt láttak, könnyű zsákmányt mindenféle politikai akaratnyilvánításhoz és szélsőséges hatalmi törekvéshez”¹³⁰

A hallgatói szervezet életében, ahogy az egyetem vezetésében is jobboldali fordulat állt be.¹³¹ 1942. június 15-én már erről cikkezett az ifjúsági szervezet lapja: „A SzEI büszke arra, hogy a szervezet vívta ki a numerus nullus iudeorumot, amelyet egy évvel korábban még zsidóbarátsággal vádoltak.”¹³² Júniusra megvalósult a „numerus nullus iudeorum”, ugyanis elballagtak azok a hallgatók, akik az utolsó évfolyamban voltak, és az első évre a törvények szerint már nem vettek fel zsidó származású hallgatókat. 1942 tavaszára a szervezet az alapításkor vallott értékeit veszítve átalakult.

Szent-Györgyi későbbi nyilatkozatában értékelte ezt a fordulatot: „Egy ilyen oktatás végső soron nem szolgált másra, mint jövőbeni fasiszták tökéletes képzésére. Minthogy a fasiszmus igazi alapja a lélek mérhetetlenül mély üressége. Márpedig az emberi lélek arra vágyik, főként 20-as évei körül, hogy eseményeket éljen át, intenzív érzéseket, szellemi izgalmakat éljen meg. Ha ezen jogos vágyának megvalósításában frusztrációt tapasztal az Egyetemen, úgy nagyon hamar a könyvek nyilvános elégetésében vagy évfolyamtársaik Egyetemről való kirugdalásában talál kielégülést zavaros eszmék hatására.”¹³³

¹³⁰ Szent-Györgyi 1946. 46

¹³¹ Miklós Péter (2011b): *Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása*. In: Miklós Péter 2011. 109–122.

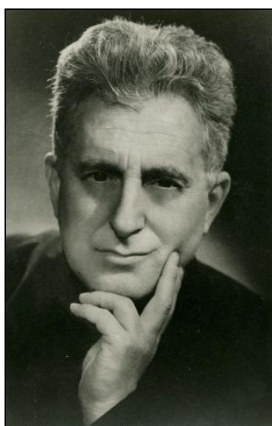
¹³² SzH 1942. június 15.

¹³³ Szent-Györgyi 1946. 47.

Összegzés

A fejezetben az első, kizárólag felsőoktatási hallgatói jogokon alapuló egységes diákszervezet születésének eseményeit és működésének első időszakát vizsgáltuk. Áttekintettük az egyetemi levéltárban fellelhető dokumentumokat, a korabeli sajtó vonatkozó cikkeit, és a szereplők visszaemlékezéseit. Mindezek alapján azt mondhatjuk tehát tárgyunk értékeléseként, hogy a vizsgált időszakban, Szent-Györgyi Albert rektorsága alatt, az 1940/41-es tanévben az egyetemen létező felsőoktatási autonóm légkör eredményeként egy olyan hallgatói demokrácia-kísérlet született meg, amely az egyetemi polgároknak a campus-lét megélését sajátos, szabad lelkületű egyetemi hallgatói öntevékenységekben kicsúcsosodva azt eredményezte, hogy az egyetemi ifjúság világa a periferiáról a gondolkodásnak a centrumába kerülhetett.

Mindehhez fontos támogatást nyújtottak az egyetem vezetése mellett a mentor-tanárok, mint például Sík Sándor.

Sík Sándor
(1889–1963)

Szent-Györgyi Albert
(1893–1986)

Összegzésünk végén szükségesnek látjuk a SzEI utóéletének szentelni néhány mondatot. A történeti szál több úton is továbbvihető. Részben úgy, hogy a hallgatói demokrácia-kísérlet voltát emeljük ki, és visszük tovább 1956-ig, a világháború utáni első autonóm hallgatói önszerveződő mozgalomig, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) szegedi megalakulásáig¹³⁴, mely a forradalom indítószikrája volt, és tovább 1988 őszéig, amikor a szegedi hallgatói önkormányzat megszületett és lett a társadalmi, a szakpolitikai és egyetempolitikai rendszerváltás támogatója¹³⁵.

A másik idővonal amin továbbvihető a jelenig a történet, a hallgatói öntevékenység és kulturális értékteremtés, értékmegőrzés jellegének, szerepének folyamata. E szempontok alapján a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumától (1930–1937) indulva, a SzEI-n (1940–1945) át, eljutunk a mai is élő egyetemi csoportokig. A jelen pillanatban is működő és sikert sikerre halmozó Szegedi Egyetemi Énekkarig, amely 1924 decemberében alakult meg¹³⁶ és 1925. február 25-én adta az első koncertjét, ám éppen Szent-Györgyi Albert rektorsága alatt, és a szegedi diákegység egy munkacsoportjaként alakult át vegyeskarrá (korábban férfikar volt). A másik az egyetemi színjátszás, amely Hont Ferencéktől a 30-as évektől indult, amelyet 1941-ben Horváth István és társai alkottak, és a ma működő Szegedi Egyetemi Színházban él tovább. E csoport történetében két későbbi nagy felívelésről beszélhetünk, 1961-től 1974-ig Paál István nevével fémjelzett időszakról, a Petőfi-rock időszakáról, aztán pedig a Szegedi Tudományegyetem 2000-től való elindulásával újra megszülető Szegedi Egyetemi Színházról.

A harmadik a mozgalom születésétől kezdődően hatékony támogatást és védelmet nyújtó oktatók, mentorok. E szempontból kirajzolódni látszik egy történeti idővonal, amely átível korszakokon és egyetemi polgárok nemzedékeit köti össze.

¹³⁴ Ld. e kötet harmadik fejezete

¹³⁵ Ld. Jancsák Csaba (2010a): A perifériáról a centrumba: '89. és a felsőoktatás világa. In: *Rendszerváltozások Kelet-Európában*. Szeged: Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium. 33–42.

¹³⁶ SzH 1941 december. 14.

Az univerzitáshoz kapcsolódó társadalmi értékek terében idősebb és fiatalabb (oktatói és hallgatói) generációk között zajló értékátadási folyamatok rajzolódnak ki ezáltal, amelyek – csak három személyt kiemelve a sok példaértékű egyetemi oktatóból – például Baróti Dezső, Szőkefalvi-Nagy Béla és Péter László életútja esetében, akik aktív hallgatóként és oktatóként is őrizték és képviselték a szabadság, autonómia, hazaszeretet, szolidaritás, empátia értékeit.

Baróti Dezső

Baróti (eredetileg Kratofil) Dezső (1911–1994) magyar irodalomtörténész. A szegedi egyetemen magyar irodalomtörténet és francia szakon folytatta tanulmányait. 1930 és 1937 között aktívan részt vett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának (SZFMK) munkájában. Sík Sándor, Zolnai Béla és Várkonyi Hildebrand Dezső tanítványa volt. 1937. október 12-én így írt róla Gyarmati Fanni: „Édes, friss jelenség ő, és benne még érzem azt a lelkes lángolású fiatal tüzet és szabadságvágyat és megalkudni nemakarást, amit már egyikben sem a régi barátok közül.”¹³⁷ 1935 és 1941 között a szegedi egyetem tanársegéde volt. A 29 éves oktató a Szegedi Egyetemi Ifjúság születésekor (1940–41-ben) több SZEI esemény meghívott előadója volt. 1948-tól 1957-ig a Szegedi Tudományegyetem magyar irodalomtörténet tanszékvezető egyetemi

¹³⁷ Radnóti Miklósné 2014. I. kötet. 232.

tanára volt. 1952 és 1955 között a Bölcsészettudományi Kar dékánja, 1955-től 1957. április 1-jéig a Szegedi Tudományegyetem rektora volt.¹³⁸ Részt vett a MEFESZ alakuló ülésén és a diákok mozgalmát és követeléseit támogató hozzászólást tett: „*Én a magam részéről a MEFESZ megalakulását de facto elismerem, és az ifjúságnak az itt megjelent demokratikus gyülekezetét a szegedi ifjúság képviselőjének fogadom el*”. A 1957. évi megtorlás során a kommunista párt irányítása alatt álló Délmagyarország című lap Baróti ellen írt, a letartóztatást mintegy előkészítő cikkében, azzal is vádolta Barót, hogy „*aspiránsként vette maga mellé Péter Lászlót, aki csendőrszármazék és bomlasztó ellenforradalmi tevékenységért jelenleg közbiztonsági őrizetben van*”.¹³⁹ Baróti Dezsőt az 1956-os forradalom és szabadságharcban betöltött szerepe kapcsán menesztették a szegedi egyetem rektori székéből 1957. április 1-jén¹⁴⁰, 1957. április 26-án letartóztatták és október 1-jén első fokon 2 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélték.¹⁴¹

Szőkefalvi-Nagy Béla (1913–1998) matematikus, egyetemi tanár, egykor szintén a szegedi egyetemen folytatta felsőoktatási tanulmányait matematika–fizika szakon (1931–1936), majd 1940-től az egyetem oktatója, professzora lett. Az 1956. október 31-től november 6-ig működő Forradalmi Nemzeti Bizottság vezetőjévé választották. Részt vett a szovjet beavatkozás okán a világ tudósaihoz írt tiltakozó levél megírásában (1956. november 3.)¹⁴². A megtorlás során több alkalommal járt el Baróti Dezsővel együtt vagy önállóan a karhatalmisták és pufajkás különítményesek által elrabolt – és úgynevezett közbiztonsági őrizetbe helyezett – hallgatók kiszabadítása ügyében. A Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály által készített, 1957. június 17-én kelt összegző jelentésében a következő áll róla: „*IV. Feladatok: Őrizetbevétel és népbíróság elé állítás az ellenforradalmi tevékenység miatt. [...] Intézkedéseivel hozzájárult ahhoz, hogy az*

¹³⁸ Ld. még. Szentirmai – Ráczné 1999.

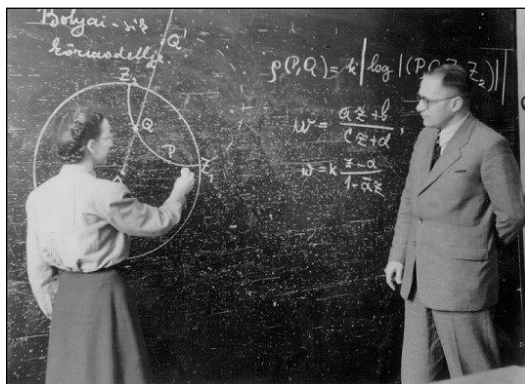
¹³⁹ DM 1957. június 22.

¹⁴⁰ Ld. még „*Az egyetemi pártszervezet és az egyetemi vezetés között az összhang helyreállt*” DM 1957. július 4.

¹⁴¹ dr. Baróti Dezső büntetőpere Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.942/1957

¹⁴² Megjelent a Szeged Népe 1956. november 4-i lapszámában.

egyetemen lévő »Forradalmi Tanácsok« tevékenysége mindinkább ellenforradalmivá válnon.»¹⁴³ A nemzetközi híré tudóst ismertsége okán elkerülte a megtorlás.

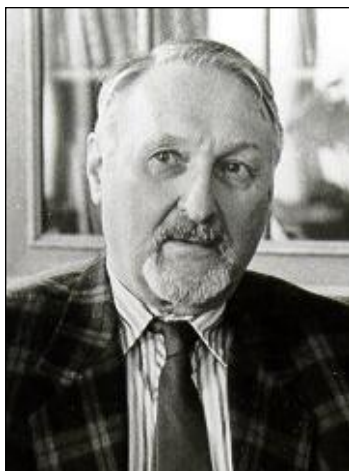
Szőkefalvi-Nagy Béla vizsgáztatás közben

Péter László (1926–2019) irodalomtörténész, egyetemi tanár, várostörténész, nyelvész, folklorista. Egyetemi tanulmányait a Szegedi Tudományegyetemen folytatta magyar–latin–filozófia szakon 1943–1948 között. 1934–44 között a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzEI) tagja. 1946-tól a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság (SzEFI) vezetője annak 1947. január 25-i feloszlataáig. „1945-ben a SzEI mintájára kezdtük megszervezni a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúságot. Ez volt a SzEFI. Ennyi különbség volt. [...] Hát, mi szerveztük Lőkösrel¹⁴⁴, meg néhány bölcsész barátunkkal, már nem emlékszem, kikkel, de határozottan a SzEI mintájára. [...] Minket határozottan inspirált, mondom, a SzEFI részéről a SzEI, a Kálmány Lajos részéről a Szegedi Fiatalok Művészeti Kolégiuma. Mintának tekintettük mind a két mozgalmunkban. Kicsi-

¹⁴³ Fehérváriné 1957. 13–14.

¹⁴⁴ Lőkös (1945-ig Laszgallner) Zoltán (1925–1999) a szegedi egyetem bölcsészhallgatója (1943–1947). 1944 decemberétől 1952-ig, majd 1956-tól a Délmagyarország újságírója, 1962-től főszerkesztője volt, 1968-tól a Magyar Hírlap, majd a Magyar Nemzet főszerkesztő-helyettese.

ben is, minőségében is, ez volt az egyik, a Kálmány Lajos Kör, a nagyban, a mozgalomban, a SzEFI, ahhoz meg a SzEI. Ezt én nem is tagadom, sőt!”¹⁴⁵ 1946–1950 között egyetemi gyakornok, majd tanársegéd. 1954–1957 között a szegedi egyetemen könyvtárosi beosztást kapott, közben 1954-től folklorisztika előadásokat tartott a hallgatónak¹⁴⁶. Péter László egyik vezető szervezője volt a szegedi József Attila Körnek, amely első ülését 1956. október 19-én tartotta. A József Attila Kör vitái elé címmel október 21-én cikke jelent meg a Szegedi Egyetem című lapban. A forradalomban való részvétele miatt 1957. március 12-től közbiztonsági őrizetbe vették, majd augusztus 5-én előzetes letartóztatásba helyezték. A Szegedi Megyei Bíróság november 19-én hozott ítéletében 8 hónapi börtönbüntetésre ítélte a népi demokratikus államrend elleni izgatás bűntettében.¹⁴⁷

Péter László

¹⁴⁵ Péter László közlése 2014. március 27-én.

¹⁴⁶ Grynæus Tamás András a MEFESZ egyik szervezője, későbbi elítélt forradalmár Péter Lászlóra, a tanárára mint atyai barátira emlékezett. CsML Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B.117/1957

¹⁴⁷ CsML Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai B.I.1113/1957/3